

Нина Дюлгерова

КАВКАЗКИ ГАМБИТ

Вектори на сигурността и енергетиката

Военно издателство

© Нина Ангелова Дюлгерова, 2009

© Людмил Димитров Веселинов, художник на корицата, 2009

© „Военно издателство“ ЕООД, 2009

ISBN 978-954-509-416-3

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

УВОД.....	7
Глава първа. ВЕКТОРИ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА	13
1.1. Границите на динамиката.....	14
1.2. Кавказките вектори на Европейския съюз.....	32
1.3. Вектори на руската международна доктрина.....	41
1.4. Суверенитет и легитимност в началото на ХХI век.....	56
1.5. Казусът „Косово“ като международноправен експеримент.....	63
1.6. Енергетика+Евразия = европейска и глобална сигурност?.....	70
Глава втора. ЮЖНОКАВКАЗКИЯТ РЕБУС НА СИГУРНОСТТА	89
2.1. Съветският експеримент в Южен Кавказ.....	91
2.2. Кавказки етнически и религиозни вектори.....	102
2.3. Непризнати държави = „замразени конфликти“?.....	119
2.4. Грузия – суверенитет и легитимност по кавказки.....	129
2.5. Нагорни Карабах – бъдеще чрез миналото.....	146
Глава трета. ВЕКТОРИ НА ГЛОБАЛНИТЕ ПРОМЕНИ	169
3.1. Черноморският регион в прехода към демокрация.....	169
3.2. (Не)познатият Казахстан.....	182
3.3. Азербайджан – кавказката точка на евразийския енергиен вектор.....	189
3.4. България в геостратегическия пъзел ЕС–САЩ–Русия.....	197
ЗАКЛЮЧЕНИЕ. КАВКАЗКИ ГАМБИТ – МЕЖДУ СУВЕРЕНИТЕТА И ЛЕГИТИМНОСТТА	211

УВОД

Динамиката и предизвикателствата на ХХІ век са всеобхватни и непредсказуеми. В миналото остава стабилността на международните отношения от времето на двуполусното противопоставяне между тоталитаризма и демокрацията. Почти цялата втора половина на ХХ век преминава под знака на идеологическата дихотомия на съветско-американската вражда, която поставя своя отпечатък върху всички сфери на обществената дейност. Конфронтацията е с разпознаваеми лица, общества и държави, които изпълват със съдържание глобалните, регионалните и субрегионалните процеси. Тези познати акценти и участници в системата на международните отношения от периода на Студената война започват своята бърза трансформация след разпадането на биполярния свят в края на ХХ век. Постюгославската и постсъветската фрагментация могат да бъдат сравнени с други важни за този век събития като края на Първата и на Втората световна война. Естествени са уговорките за пространствено-времевите и обществени различия, но също така са естествени и аналогиите в контекста на двата неподвластни на времето проблема – сигурността и суверенитета на новите и старите участници в международните отношения.

Тези проблеми са продължение на правото на самоопределение на народите, което е един от най-важните принципи и норми на международния ред. Не случайно всяка модификация на международноправен субект като част от стара или очертаваща се нова система се превръща в съществен сегмент в процесите на промяна. В този процес на промяна особена важност придобиват границите, които очертават новите държавноправни пространства. Отсъствието на точно определен граничен суверенитет е в основата на многобройните колизии, които съпътстват продължаващия процес на преформатиране и изграждане на постюгославското и постсъветското пространство. След края на Студената война противоречието между принципите на суверенитета и на легитимността на правото

на самоопределение преминава в качествено нов етап на интерпретация и приложение. В миналото остава практиката от втората половина на XX век, когато прилагането на принципа на самоопределение на народите спрямо колониалните страни и народи консолидира света за тяхното признаване, в резултат на което възникват повече от 100 суверенни държави. Периодът след края на биполярния свят преминава под знака на новата консолидация в контекста на евроатлантическото членство на бившите социалистически страни от Източна Европа и продължаваща фрагментация на постюгославското и постсъветското пространство. Появилите се проблемни зони на Балканите (Косово) и в Южен Кавказ (Абхазия, Южна Осетия, Нагорни Карабах) предполагат разнообразие в подходите за решаване на новите конфликти. Търсенето на изход варира в широки граници от стриктното придържане към духа и буквата на международното право до съобразяване с конкретната политическа конюнктура.

Очертаващи се като основни акценти на геополитическото противопоставяне, тези правни казуси кореспондират с другия перманентен проблем – сигурността. Стабилността на границите, свързана с тяхната способност да служат като филтър за трансграничните потоци, определя степента на националната и регионалната сигурност. Основни за трансграничните пространства остават проблемите за прозрачността на границата между бившите съветски и югославски републики и запазената в много случаи неопределеност на техния статут.

Сигурността е често използван термин, който няма универсална дефиниция¹. Това обаче не е препятствие за нейното третиране като елемент от цялостната система, в която разнообразните участници използват средства и методи за осъществяването на задоволителен контрол върху въздействията (външни или вътрешни). Развитие на процесите в глобален и регионален план оказва своето влияние върху средата, което предопределя както преформатирането на проблемите, така и подходите към тяхното решаване. В началото на XXI век постепенно се появи ново предизвикателство, което повлече след себе си задълбочаването на стари проблеми и създаването на нови. Увеличаващото се енергийно потребление в световен мащаб не само оказва сериозно влияние върху жизненоважни въпроси като екологията, продоволствената сигурност и климатичните изменения, но въздейства и върху международната стратификация.

В тематичните параметри на това изследване се включват векторите на европейските предизвикателства в техния балканско-рус-

ко-кавказки план, многоаспектните образи на буферните зони, както и стратегическите енергийни амбиции и планове на участниците в процесите в Черноморско-Каспийския ареал.

Монографията има за цел да се изследва сигурността в контекста на проблемните зони в балканското и кавказкото геополитическо пространство, както и енергийният фактор, определящ акцентите на променящия се световен ред.

Методологичната база на изследването са известните основополагащи теории в международните отношения и сигурност: теория на политическия реализъм, теория на функционализма и системния подход, както и концепцията на неореализма. От значение за анализа е прилагането на законите за функциониране и трансформация на международните системи.

Тематичният обхват на монографията е предопределен от актуалните и задълбочаващи се акценти в евразийското пространство, което все повече засилва своето значение като арена на глобално енергийно противоборство. Оформящата се симбиоза между енергийната сигурност и оспорваната легитимност на проблемните зони в балканското и кавказкото пространство откроява два важни геополитически акцента. Анализът на този процес дава възможност да се определи степента както на въздействието на споменатите два фактора, очертаващи рамките на сигурността в региона, така и на трансформациите, които очертават/размиват броя на участниците и проблемите, променящи разпределението на силите в евразийското пространство.

Темпоралните параметри на изследването се очертават от тематичните акценти на европейско-кавказките процеси, които във времето и пространството перманентно променят своите рамки и съдържателни характеристики. Векторната динамика на международната стратификация, подчинена на проблема за легитимността на буферните зони в постюгославското и постсъветското пространство, и взаимобвързаността на тази динамика със съществуващите и планираните енергийни коридори очертават граничните трансформации и геополитически конфигурации.

В годините на глобалната трансформация след края на биполярния свят Черноморският регион с прилежащите му зони на Кавказ и Балканите е предмет на многобройни проучвания и анализи, които преподреждат безкрайния информационен поток по темата. Необходимостта от откриването на основните приоритети в това многооб-

разие определя ограничителните рамки, поставени от автора. Използването на документалната и аналитичната литература е подчинено на основните приоритети, обвързани с търсенето и обяснението на специфичните проблеми, динамичните промени и засилващия се интерес и активност на участниците в евразийския регион.

Отсъствието на отделен историографски обзор е обусловено от идеята, че различията или общите изводи от изследванията, които се осъществяват от експерти и учени по различни аспекти на темата, са представени в съответните глави и параграфи. С оглед на предсказуемостта на ясно очертаните глобални и регионални приоритети това не е сериозна пречка за анализа на съществуващите тенденции в развитието на процесите в геопропространството на Черноморско-Каспийския ареал. Два са сегментите на оформилата се схема, които ориентират действията на участниците – засилващата се важност на стратегическите суровини, съчетана с увеличаващата се зависимост от интегритета и сигурността на транспортиращите държави.

Целта на изследването определя и задачите, които се формулират по следния начин:

- Принос към теоретичния дискурс за динамиката на глобалните промени след края на биполярния свят. Промените в правната интерпретация на такива традиционни понятия като суверенитет и идентичност, граница и фронтър, както и съдържателната характеристика на геополитически понятия като Черноморски регион, Евразия и др. са в основата на анализа на сравнителните характеристики, определящи векторите на европейските предизвикателства.
- Очертаване на новите акценти в политиката на Европейския съюз и Русия, подчинени на изменящите се стереотипи в областта на международното регулиране и стратификация. Изследване на промените, настъпващи в областта на суверенитета и легитимността на правото на самоопределение след независимостта на Косово, както и на трансформациите, повлияни от енергийния фактор, очертаващ и границите на регионалната и субрегионалната сигурност.
- Изследване на правните и международноправните проблеми на прехода от съветска консолидация към постсъветска фрагментация в Южен Кавказ, както и етническото и конфесионалното многообразие в региона, определящи спецификата

на процесите там. Дезинтеграцията в Грузия и ситуацията около Нагорни Карабах, предопределени от историческите реминисценции в националната памет на кавказките държави, очертават спецификата на съвременните процеси в тази част на Черноморския регион.

- Анализ на трансформацията на един субрегионален проблем в глобален през призмата на геоенергетиката като елемент от регионалната и глобалната сигурност, когато политическите стратегии очертават регионалните инициативи и международноправни действия и решения.
- Формулиране на принципите на изграждане на евразийска енергийна векторна система, която през призмата на засилващите се интереси на регионалните и глобалните участници се превръща във водещ фактор при формирането на решенията на проблемите в областта на сигурността и международноправния ред.
- Очертаване на хронологическите акценти на промените, които консолидират/фрагментират света след края на двуполусното противопоставяне в нови конфигурации, където стратификацията се определя по нови правила и критерии.

Бележка

¹ *Йончев, Д.* Дефиниране и предефиниране на сигурността. // Актуални проблеми на националната и международната сигурност. С., 2008, с. 15.